

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה ס: תפילה בציבור

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה ס: תפילה בציבור

***

רקע

לאחר שסיימנו את דיני תפילת היחיד, נשלים את דיני תפילה בשתי סוגיות העוסקות בדיני תפילה בציבור, ומובאות בגמ' בפרקים הראשונים [ז: כא:]. בסוגיה זו נעסוק בגדר החיוב להתפלל בציבור - אם תפילה בציבור היא חיוב גמור או מעלה בעלמא. בסוגיה הבאה נשלים את גדרי תפילת הציבור, ובנוסף נדון בחיוב אמירת קדיש, קדושה ומודים.

מקורות

- א. גמ' ו. "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה... תלתא עד דיתבי"
 גמ' ז: ח. "א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט... היכא דהווי גרסי" [הגהות הגר"א אות א]
- ב. מאירי ו. ד"ה כל שאדם
 רמב"ם הל' תפילה פ"ח הל' א-ד
 טור סי' צ, "לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת... בא בשביל לימודו ע"כ"
 ג. רי"ף ד. "אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת... אלא היכא דהווי גריסנא"
 תלמידי רבינו יונה ד"ה אימתי, מעלה, אוהב, אלא ביני
 רא"ש סי' ז [דף ג. עמודה שמאלית], "ואמר ר"י משום רבי יוסי... כי מוצאי מצא חיים"
 ד. פסחים מו. "א"ר אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש לגבל... הא פחות ממיל חוזר"
 רש"י ד"ה לגבל
 תוס' ד"ה ולתפלה
 ה. גמ' מז: "ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצטרפין... מצוה דרבים שאני"
 תוס' ד"ה מצוה
 רמב"ן גיטין לח: ד"ה הא דאמרינן
 רא"ש פ"ז סי' כ, "תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שנכנס... דמשמע דבכל ענין איירי"
 ו. שו"ע סי' צ סע' ט-יח, ומשנה ברורה

מאירי ו. ד"ה כל שאדם

כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה, מפני ששם כונת הלב מצויה. כלל גדול אמרו, תפלת הציבור חביבה וכל המתפללים בבית הכנסת בעשרה שכינה עמהם. ובפרק ד' אמרו שאסור לאדם שיקדים תפלתו בצבור לתפלת הציבור, והתבאר למטה שאם לא היה יכול להתפלל בבית הכנסת יתפלל בתוך ביתו בשעה שהציבור מתפללים, שנאמר: ואני תפילתי לך ה' עת רצון [תהלים סט, יד] - אימתי הוא עת רצון? בשעה שהציבור מתפללים. ומכל מקום מי שיש לו בית הכנסת בעירו והוא יכול לילך ואינו הולך - אין רוח חכמים נוחה הימנו, ולא עוד אלא שנקרא שכן רע. ואם יש לו בית המדרש קבוע מתפלל בו. וכך הדבר ברור.

טור אורח חיים סימן צ

לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור, דאמר ר' יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת - פירוש עם הצבור. ואמר רב נחמן אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור, ובצבור שנו. ואפילו הוא אנוס שאינו יכול לילך לבית הכנסת טוב לו לכוין השעה שהצבור מתפללין בה, דכתיב: ואני תפילתי לך ה' עת רצון [תהלים סט, יד], ודרשינן: אימתי הוא עת רצון? בשעה שהצבור מתפללין. ואמר ריש לקיש כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס לתוכה להתפלל נקרא שכן רע, ולא עוד אלא שגורם לו ולבניו גלות. וצריך לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, ואפילו בשבת שאסור לפסוע בו פסיעה גסה. וכשיצא ממנה אסור לרוץ. ומותר לרוץ בה, ומיהו מפני הכבוד דורסו ברגליו או מכסהו בגמי. ואמר ר' יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם ' ראשונים שאפילו מאה באים אחריו נוטל שכר כנגד כולם. ואמר ר' יהושע בן לוי לבניו אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא, פירוש השכימו והעריכו לבית הכנסת, כי היכי דתוריקו חיי.

שנים שנכנסו לבית הכנסת וסיים אחד תפלתו קודם חבירו ומיהר לצאת ולא המתין לחבירו, אין תפלתו נשמעת; ואם המתין לו שכרו הרבה מאד. ופירש ר"ח דוקא בימיהם שבתאי כנסיות היו בשדות ושכחי מזיקין, ויש אומרים דאף בשלנו בלילה צריך להמתין, ור"י היה ממתין אף בשלנו ביום. גרסינן בפסחים: לתפלה ארבעה מילין והני מילי לפניו, אבל לאחריו עד מיל חזור טפי לא. ופירש רש"י: לתפלה להתפלל בעשרה, שאם הוא הולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה, אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בעשרה צריך לילך שם, ולאחריו צריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בעשרה. אף על פי שיש פירושים אחרים שמפרשים בענין נטילת ידיים, שצריך לפניו ד' מילין כדי שיהיו לו מים ליטול ידיו לתפלה ולאחריו מיל, פירש"י עיקר. לכן צריך להשתדל בכל כחו להתפלל עם הצבור. והני מילי להמון העם, אבל מי שיש לו מדרש קבוע בתוך ביתו שלומד בו - מצוה להתפלל בו אפילו אין לו עשרה. דרבי אמי ור' אסי אף על גב דהוה תליסר כנישתא בטבריא לא הוה מצלי אלא ביני עמודי היכא דהוה גרסי, פירוש בבית המדרש, ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בכי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ואמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב [תהלים פז, ב], אמר הקב"ה אוהב אני שערים המצויינין בהלכה מכל בתי כנסיות, לא מצלינא אלא ביני עמודי היכא דגריסנא. ומיהו א"א ז"ל כתב בתשובת שאלה, וז"ל: טוב להתפלל עם הצבור בעשרה כי זמן תפלה לחדוד וזמן תורה לחדוד, וגם אין תורתנו כל כך אומנתנו ובהרבה שעות ביום אנו מתבטלין, נבטל תורתנו בשעת תפלה ונשלם אותה בשעות אחרות ונצא ידי חובותינו בתורה ובתפלה, וגם אם אין תלמיד חכם מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים קל וחומר ממנו ולא יחושו על התפלה כלל ונמצאו בתי כנסיות בטילות, כי לא ידונו אותו לכף זכות שאינו בא בשביל למודו, ע"כ.

רמב"ן גיטין לח: ד"ה הא דאמרין

הא דאמרין מצוה שאני, תמהני, וכי מפני מצוה להתפלל בצבור דחו עשה שבתורה? ואפשר שלא אמרה תורה 'לעולם בהם תעבודו' אלא משום שלא ליתן להם מתנות חנם, כענין דכתיב בגוים 'לא תחנם', אבל כשהוא משחררו מפני שנתן דמי עצמו או משום מצוה וצורך הרב, דליכא חנינה - מותר. ויש לומר נמי, אין הכי נמי דאתיא האי מצוה ודוחה עשה שבתורה, שכיון שבא הקב"ה לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס.

הסבר הסוגיה

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלוויי? אמר ליה: לא יכילנא. אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה: טריחא לי מלתא. ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר? אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: דאמר רבי יוחנן... מאי דכתיב 'ואני תפילתי לך ה' עת רצון? אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפללין. [גמ' ז: ח-ה.]

מדברי רבי יצחק לרב נחמן אנו לומדים על סדר העדיפות הבא:

א. להתפלל בציבור בבית הכנסת.

ב. להתפלל בציבור בבית.

ג. להתפלל בשעה שהציבור מתפללים למרות שאינו מתפלל עמהם אלא בביתו.

לגבי עדיפותה של האפשרות הראשונה על פני השנייה, לא ברור אם עדיפות התפילה בבית הכנסת היא משום שתפילה בבית כנסת עדיפה מתפילה בבית, או מפני שבבית הכנסת יש רוב עם, ותפילה ברוב עם עדיפה על פני תפילה במנין מצומצם. לעיל [ו.] הביאה הגמ' ברייתא האומרת: "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר 'לשמע אל הרנה ואל התפלה' - במקום רנה שם תהא תפלה". מגמ' זו משמע שביית הכנסת הוא מקום רינה, ולפיכך תפילה שם עדיפה מתפילה בבית. עדיפות התפילה בבית הכנסת מתפילה בבית עולה גם מהמימרא של רבי יצחק [ו.] שהקב"ה מצוי בבית כנסת שנאמר: "א-להים ניצב בעדת א-ל" [בעדת א-ל - בבית מועד שלו (רש"י)].

הרי"ף [ד.] והרא"ש [ס"ז] אינם מצטטים את דברי רבי יצחק לרב נחמן, ובדברי רבי יוחנן יש להם גרסה שונה: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר 'ואני תפילתי לך ה' עת רצון' - אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין". בדבריהם אין אזכור לעדיפות תפילה בבית כנסת ולעדיפות תפילה בשעה שהציבור מתפללים. גם הרמב"ם [הל' תפילה פ"ו] אינו מזכיר זאת, ותלמידי רבינו יונה [ד. ד"ה אימתי] מביאים העדפות אלה כדברי הגאונים, ולא כהלכות המפורשות בגמ'.

הגמ' אינה מנסחת את כל הדינים הללו - תפילה בציבור, תפילה בבית הכנסת ותפילה בשעה שהציבור מתפללים - כהלכה מחייבת, אלא כהנהגה טובה: "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת" [ו.], "אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין" [ח.] ו"אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם" [ח.]. הניסוח הקרוב ביותר להלכה מחייבת הוא בדברי ריש לקיש האומר: "כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע" [ח.].

מדברי המאירי [ד"ה כל שאדם]: "כלל גדול אמרו: תפלת הצבור חביבה וכל המתפללים בבית הכנסת בעשרה שכינה עמהם", משמע שהוא הבין שתפילה בציבור אינה חיוב אלא מעלה גרידא. הרמב"ם [הל' תפילה פ"ח ה"א] פוסק: "תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו

בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור. נימת החיוב בדברי הרמב"ם גבוהה יותר מנימת החיוב שבדברי המאירי, אך גם בדבריו יש מקום להתלבט אם תפילה בציבור היא חיוב גמור, ולכן אסור לאדם היכול להתפלל בציבור להתפלל ביחיד, או שתפילה בציבור היא הנהגה ראויה שראוי לקיימה. התלבטות זו קיימת גם בדברי הטור [סי' צ] הפוסק: "לכן צריך להשתדל בכל כחו להתפלל עם הציבור". הטור אינו אומר שצריך להשתדל להתפלל עם הציבור, אלא שצריך להשתדל בזה "בכל כחו", אך מאידך אינו פוסק שחובה להתפלל בציבור, אלא רק שצריך להשתדל לכך.

הגמ' בפסחים [מו.] אומרת: "אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש: לגבל ולתפלה ונטילת ידים ארבעה מילין". ומוסיפה הגמ' שיש לטרוח ארבעה מילין רק "לפניו", זאת אומרת שהוא ימצא את צרכי התפילה בדרך שהוא עומד ללכת בה, אך "לאחריו" הוא חייב לטרוח רק פחות ממיל אחד. נחלקו הראשונים מה הכוונה "לתפלה":

רש"י [ד"ה ולגבל] מפרש שהכוונה היא לתפילה בציבור, ואדם חייב לטרוח עד מיל כדי להתפלל בציבור. תוס' [ד"ה ולתפלה] מביאים את פירוש הערוך שהמשמעות של "לתפלה" כאן היא לנטילת ידיים לתפילה. הרמב"ם [הל' תפילה פ"ד הל' ב-ג] פוסק כפירוש הערוך, ובשו"ע [סי' צ סע' טז] נפסק כפירושו של רש"י. ר' משה פיינשטיין [אגרות משה חלק או"ח ב סי' כז] מוכיח משיטת רש"י שחובה להתפלל בציבור.

גמ' נוספת שניתן להוכיח ממנה שחובה להתפלל בציבור, היא הגמ' [מז:] המספרת על רבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו כדי להשלים לעשרה. שואלת הגמ' כיצד שחרר רבי אליעזר את עבדו, והרי המשחרר עבדו עובר בעשה. מתרצת הגמ': "מצוה דרבים שאני". בשלמא אם יש חיוב להתפלל בציבור, חובת התפילה בציבור דוחה את העשה של "לעולם בהם תעבודו", אך אם תפילה בציבור היא מעלה בעלמא, כיצד מעלה בעלמא דוחה עשה מהתורה?

על פי דברי הרמב"ן [גיטין לח: ד"ה הא דאמרינן] ניתן לדחות ראייה זו בשתי דרכים:

א. "ואפשר שלא אמרה תורה 'לעולם בהם תעבודו' אלא משום שלא ליתן להם מתנות חנם... אבל כשהוא משחררו... משום מצוה וצורך הרב דליכא חנינה, מותר". אם קיום מצות תפילה בציבור היה דוחה איסור שחרור עבדים, היה ניתן להוכיח שתפילה בציבור היא חיוב גמור, אך כיוון שהאיסור הוא רק לשחרר עבדו בחינם, והוא משחררו לצורך תפילה בציבור, אין ראייה, שאף "מעלה" מספיקה כדי להגדיר שאינו משחרר בחינם.

ב. "אין הכי נמי דאתיא האי מצוה ודוחה עשה שבתורה, שכיון שבא הקב"ה לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס". כשאין תפילה בציבור יש חרון אף של הקב"ה, וחרון אף זה דוחה איסור עשה דאורייתא.

לפי הסבר זה מתחדש חידוש גדול בדין תפילה בציבור. הגמ' [ו:] אומרת שהקב"ה כועס כשאין עשרה והמנין מתבטל, אך אינה אומרת שהקב"ה כועס על אדם פרטי שאינו מתפלל

בציבור. מכאן עולה, שגם אם אנו אומרים שאין חיוב להתפלל בציבור, משמעות הדבר שאין חיוב על כל יחיד ויחיד להתפלל בציבור, אך מוטל על הציבור חיוב גמור לקיים תפילות הציבור כסדרן, ואסור לבטלן¹.

הגמ' [ח.] מביאה את דברי רב חסדא, הדורש את הפסוק: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" [תהלים פז, ב] - "אוהב ה' שערים מצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות". הגמ' אומרת שמסיבה זו האמוראים התפללו במקום לימודם ולא הלכו להתפלל בבית הכנסת.

נחלקו הראשונים בהבנת הדין:

מהטור [סי' צ] משמע שעדיפות התפילה במקום הלימוד היא מפני ביטול תורה. כיוון שהקב"ה אוהב שערים מצויינים בהלכה, אסור לבטל את הלימוד לצורך הליכה לבית כנסת להתפלל בציבור.

תלמידי רבינו יונה [ד.] ד"ה אלא ביני. וכך משמע גם מהרמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"ג מסכימים לדינו של הטור שמתור למי שתורתו אומנותו ולומד כל היום בביתו, להתפלל בביתו ביחידות כדי שלא לבטל את זמנו בהליכה לבית כנסת, אך הם מפרשים שלא לכך מכוונת דרשתו של רב חסדא, אלא כוונתו לומר שהקב"ה אוהב שערים המצויינים בהלכה, ולכן תפילה במקום תורה עדיפה מתפילה בבית כנסת.

נחלקו הראשונים ברמת החשיבות של תפילה במקום של לימוד תורה:

הרמב"ם [הל' תפילה פ"ח ה"ג] סובר שתפילה בציבור חשובה יותר מתפילה במקום לימוד תורה. תלמידי רבינו יונה [שם] מסבירים, שלדעתו תפילה במקום לימוד תורה חשובה יותר מתפילה ברוב עם. תלמידי רבינו יונה [שם] מביאים את שיטת רבני צרפת שתפילה במקום לימוד חשובה יותר מתפילה בציבור, ועדיף להתפלל במקום תורה ביחיד מאשר בבית כנסת בציבור.

סיכום

תפילה בציבור חשובה מאוד, "שתפילת הציבור נשמעת תמיד", "ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור" [רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"א]. מהמאירי משמע שאין חובה להתפלל בציבור אלא רק מעלה; ומדברי הרמב"ם והטור עולה שצריך להשתדל מאוד להתפלל בציבור, אך לא ברור אם יש חיוב גמור להתפלל בציבור. לא מצאנו בסוגיה הוכחה לחיוב זה בצורה חד משמעית, אך כך פוסק ר' משה פיינשטיין. מדברי הרמב"ן עולה שיש חיוב גמור על הציבור לקיים תפילה במנין, וחובה זו דוחה אפילו מצות עשה מהתורה.

¹ נבחר נקודה הלכתית חשובה זו בנפקא מינה אפשרית. אדם המסתפק אם להתפלל לפני זמן 'משיכיר את חברו' בציבור או לאחר הנץ החמה ביחיד, ניתן לפסוק לו שיתפלל ביחיד עם הנץ החמה. ציבור שישאל אם לקיים את המנין לפני זמן 'משיכיר את חברו', או שכל אחד יתפלל ביחיד עם הנץ החמה, נפסוק להם שיתפללו בציבור לפני זמן 'משיכיר את חברו'.

מהגמ' על פי גרסתנו עולה שעדיף להתפלל בציבור; אם אינו יכול להתפלל בציבור - יתפלל בשעה שהציבור מתפללים; ואם אינו יכול להתפלל בשעה שהציבור מתפללים - יתפלל בבית כנסת ביחיד. הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש משמיטים את דין תפילה בשעה שהציבור מתפללים ודין תפילה בבית כנסת ביחיד.

רבני צרפת סוברים שתפילה במקום הקבוע ללימוד תורה יומם ולילה עדיפה על תפילה בציבור, והרמב"ם סובר שאינה עדיפה על תפילה בציבור.

הלכה

השו"ע [סי' צ סע' ט] פוסק: "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור. ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים. וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אף על פי כן יתפלל בבית הכנסת". כמו כן, פוסק השו"ע [סע' טז] כשיטת רש"י, שצריך ללכת לפניו עד ארבעה מילין כדי להתפלל בציבור, ולאחריו יש ללכת עד מיל. וכן הוא פוסק [סע' יח] כרמב"ם, שתפילה בבית מדרש קבוע עדיפה על תפילה בבית כנסת רק בתנאי שמתפלל בציבור.

הרמ"א [סע' יח] פוסק שמותר לאדם שתורתו אומנותו ואינו מתבטל כלל להתפלל ביחיד במקום לימודו, אך לא ירגיל עצמו לעשות כן שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מבית הכנסת [מקור הדין בדברי הטור (סי' צ) בשם תשובת הרא"ש].

המשנה ברורה [סקכ"ט] פוסק שאינו צריך להפסיד ממונו לצורך תפילה בציבור, אך לא ימנע את עצמו מתפילה בציבור כדי לצבור רווחים. משמע מפסק זה שתפילה בציבור היא חיוב גמור ולא רק מעלה בעלמא.